

CUMHURİYET DEVRİNİN UNUTULMUŞ BİR SANATKÂRI: SAMİ NECMEDDİN¹

Prof. Dr. F. Çiçek DERMAN²

Makale Geliş Tarihi: 01.06.2021 Makale Kabul Tarihi: 03.06.2021

ÖZ

Yabancı tesirlerle XIX. yüzyılda kimliğini kaybeden Türk tezhip sanatı, 1915’de açılan Medresetü’l-Hattâtin’deki eğitimle de düzelme gösterememiştir. Ancak klasik devir eserlerini görüp de inceleme imkânı bulanlar tarafından doğru yolda girişimler için çalışılmıştır.

Bu imkâna erişenlerden biri olan Üsküdar’lı Hattat Necmeddin Okyay (1883-1976), ortanca oğlu Sami’nin (1911-1933) gerekli donanımla yetişmesini sağlamış, o da kısa süren hayatında birçok sanat dallarıyla meşgul olmuştur. Kendisi, babasının arkadaşı olan sanatkârları tanımış olmasını iyi değerlendirmiştir.

Önce babasından ebruculuğu ve klasik mücellidliği öğrenmiş; sonra da müzehhib Bahaddin Efendi’ye (1866-1939) devam ederek tezhip ve rüganî (lake) kap yapımından 1931’de icâzet almıştır. Şark Tezyîni Sanatlar Mektebi’nde minyatür hocalığına başlayan Sami Necmeddin, 1933 yılında peritonitten vefat etmiştir.

Sami, kısa süren sanat hayatında, öğrendiklerini klasikden ayrılmadan yaptığı yeni motif ve renk denemeleriyle uygulama gayreti içinde oldu. Yaşasaydı, bunlarla, uğraştığı sanat dallarına birbirinden mükemmel eserler katacağı, babası Necmeddin Okyay’ın muhafaza ettiği örneklerden

ABSTRACT

A FORGOTTEN ARTIST OF THE REPUBLICAN PERIOD: SAMİ NECMEDDİN

Foreign influences had speeded up the process of Turkish illumination art to lose its national identity particularly in the XIX century. The school of calligraphy, opened in 1915 to stop this trend and help the field to regain its momentum with local flavor, was not successful. The effort to turn back the trend had been continued by some masters of the era who had been lucky to see and examine the works of the classical era.

Calligrapher Necmeddin Okyay (1883-1976) from Üsküdar was one of the luckiest master who had great experience and appreciation for the art works dating to the classical era, managed to educate his middle son, Sami (1911-1933), with the needed capacity to continue the tradition. He had then interested in many different branches of traditional Turkish decorative arts during his relatively short life. Sami Necmeddin met the masters of the era who were friends of his father and benefited from this highly sophisticated environment for the nourishment of the field.

He first learned Ebru (marble paper making) and book-binding arts from his father and later took lessons from gilder Bahaddin Efendi (1866-1939) to learn illumination

1 Derman, F. Ç. (2009). A Forgotten artist of the republican period: Sami Necmeddin. G. David ve I. Gerelyes (Ed.), Thirteenth International Congress of Turkish Art: (XIII: 03-07 September 2007: Macar Milli Müzesi, Budapeşte) Proceedings (s. 187-195). Budapest: Hungarian National Museum. Kongre bildiriler kitabında İngilizce yayımlanan bu tebliğ metni, yeni bilgi ve resimlerle güncellenmiştir.

2 Haliç Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Öğr. Üyesi.

anlaşılmaktadır. Onun bütün çalışmalarında, tarih ve saat, hattâ nerede bulunduğunu belirtmiş olduğu görülmektedir.

Hocası Bahaddin Efendi'yle beraber, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndeki değerli el yazmalarını incelemeleri sırasında, hocasının görüşlerini kaydederek bugünlere aktarması, sanat tarihi açısından ehemmiyet taşımaktadır. Eskiizlerinin kenarına koyduğu notlar yardımıyla tesbit edebildiğimiz eserleri ve çeşitli denemeleri, araştırmaları burada yer almaktadır. Zira, tezhip sanatı için yaşadığı bu kısa yıllar çok önem taşımaktadır. Birçok yeniliğin ve klasik kurallara dönüşün başlangıcını bu yıllarda bulmaktayız.

Anahtar Kelimeler: Sami Necmeddin, Tezhip Sanatı, Cilt Sanatı

and leather arts and he was awarded with a certificate given by Bahaddin Efendi to practice these arts in 1931. Later, he started to teach at the school of eastern illumination arts until he died in 1933 from peritonitten.

He was loyal to his learning of classical arts to create new works with new motives and colors. If he could have lived long enough he could have contributed to the advancement of the field greatly as we get impressions from samples of his works in his father collections. Sami, carefully, inscribed the date, hour and the place where his work of arts have been finished in all his works.

During the studies of valuable manuscripts in Topkapı Palace by his master Bahaddin Efendi, he kept priceless notes that we still use today.

From his preliminary sketches of his eventual art works on papers, it could be managed to locate some of his woks and some of his early tries that will be introduced for the first time in this article. His short life is monumental for the community of illumination art and this is the main reason why I speak about Sami Necmeddin in this article.

Keywords: Sami Necmeddin, Illumination, Bookbinding

Görsel 1
Sami Necmeddin

Yabancı tesirlerle XIX. yüzyılda kimliğini kaybeden Türk tezhib sanatı, 1915’de açılan Medresetü’l-Hat-tâtındaki eğitimle de düzelme gösterememiştir. Ancak klasik devir eserlerini görüp de inceleme imkânı bulanlar tarafından doğru yolda girişimler için çalışılmıştır.

Bu imkâna erişenlerden biri olan Üsküdar’lı Hattat Necmeddin Okyay (1883-1976) ortanca oğlu Sami’nin (1911-1933) gerekli donanımla yetişmesini sağlamış, o da kısa süren hayatında birçok sanat dallarıyla meşgul olmuştur (Görsel 1). Kendisi, babasının arkadaşı olan sanatkarları tanımış olmasını iyi değerlendirmiştir.

Sami Necmeddin, 23 Ocak 1911’de Üsküdar’da doğdu ve ilk ve orta tahsilini burada tamamladı. Daha sonra Sultanahmet’teki Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi’nde okudu. Türk kitap sanatlarının birçoğunun fiilen uygulandığı Üsküdar Toygartepesi’ndeki baba evinde, küçük yaştan itibaren hat ve kitap sanatlarıyla meşgul oldu (Derman, 2011).

Önce babasından olağanüstü kabiliyetiyle ebruculuğu ve klasik mücellidliği öğrendi; Necmeddin Efendi’nin 1926 yılında başlayan kadim mücellidlik çalışmalarında ona yardımcı oldu ve kalıpla gömme olarak kitap kablari hazırladı. Cildcilikte -zamanla terkedilmiş olan- “müşebbek şemse” tarzını, “deri oyu” adını vererek yeniden ihyâ etti ve sayılı da olsa, müstesna eserler verdi (Görsel 2, Görsel 3, Görsel 4). Çok sanatkarane hazırlanmış olan para cüzdanı da bunlardan biridir (Görsel 5).

Daha sonra müzehhib ve mücellid Bahaddin Efendi’ye (Tokatlıoğlu, 1866-1939) devam ederek tezhib sanatını ve ruganî (lake) kab yapımını öğrendi ve hocasından 1931’de icâzet aldı. Üsküdar Mevlevihanesi eski şeyhi Ahmed Remzi Dede (Akyürek, 1872-1944) tarafından düşürülen sekiz beyitlik “Sami Necmeddin’in tezhib sanatı me’zûniyyet tarihi” şöyledir (Mazıoğlu, 1987, s. 263-264):

*İbn-i Necmeddîn Efendi Sâmî-i dâniş-karîn
Nûr-ı isti’âdâdî ziyet-bâhş-ı ayn-ı nâzırîn*

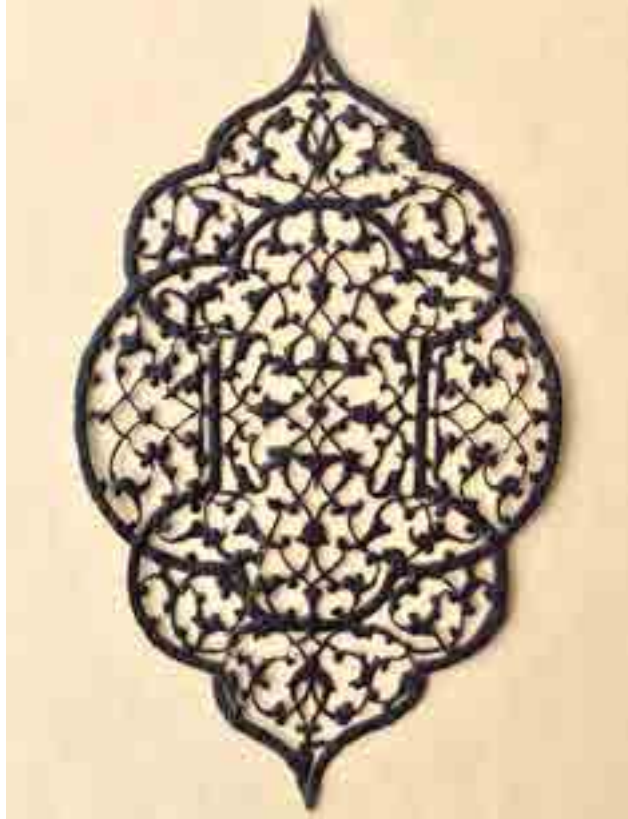
*Sanât-ı tezhîbe ba’zılar diyorken kad-zeheb
Yaptı zerendûdlar Behzâd’dan da bihterîn*

Görsel 2
Müşebbek şemse tarzında kitap kab içleri.

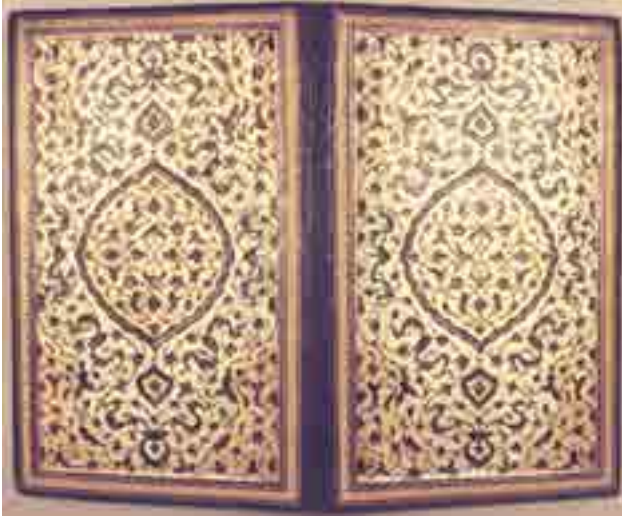

Görsel 3
Müşebbek şemse tarzında kitap kab içleri.

Görsel 4
Deri oygusu -asli eb’adı 8 x 5 cm.dir.

Görsel 5
Para cüzdanı.

*Şemseler, ser-levhalar gûyâ birer Nûr âyeti
Görmemiş mislin kitâb-ı dehrde çerh-i berîn*

*Açmak üzre gösterir bir gonce tasvîr eylese
Şekl-i ezhâra verir gûyâ ki bûy-ı anberîn*

*Görmedik Erteng-i Mânî'de bu nakş u zîveri
Sûretâ efsâne söylerler anı "fi'l-gâbirîn"*

*Cehd ile üstâd-ı kâminden alınca sanâtı
Eylemiş hayr duâ vallâhü hayru'n-nâsırîn*

*Ma'rifet-efzâ Bahâeddîn Efendi pür-hüner
Lûtfuna hemvâre şâkirdâmı olsun şâkirîn*

*Ben de nakş etdim güher târihi Remzî, zer-nigâr
Aldı, yed tezhîbden Sâmî, sezâ-yı âferîn. 1349*

Ayrıca babası Necmeddin Okyay da oğluna ebriden izin vermesi sebebiyle şu kıt'ayı söylemiştir:

*Hazret-i Üstâd Bahaeddin Bihzâd-ı zamân
Sâmî'ye tezhîbde yed verdi bi-avni Zü'l-Celâl*

*Necmi de ebride me'zûn eyledi ferzendini
Hak Teâlâ eylesün ezher cihet sâhib-kemâl. 1349/1931*

Genç Sami, çok kısa süren sanat hayatında, duyup öğrendiklerini klasikden ayrılmadan yaptığı yeni motif ve renk denemeleriyle uygulama gayreti içinde oldu. Eğer yaşasay-

dı, bu farklı çalışma ve arayışları ile meşgul olduğu sanat dallarına birbirinden âlâ eserler katacağı, babası Necmeddin Okyay'dan intikâl eden çalışma örneklerinden anlaşılacaktır. Metrûkâtı incelendiği zaman, Sami'nin bütün çalışmalarında, o günün tarihini ve saatini, hattâ nerede bulunduğunu belirtmiş olduğu görülmektedir. Ayrıca, hocası Bahaddin Efendi'yle beraber, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndeki incelemelerinde, baktıkları eserlere dair hocasının görüş ve düşüncelerini kaydederek bugünlere aktarması, sanat tarihi açısından büyük ehemmiyet taşır.

Topkapı Sarayı Müzesi müdürü olan Tahsin Öz'ün (1887-1973), kütüphanedeki bazı kitap kablalarının tamiri için Bahaddin Efendi'yi görevlendirdiği 1930'lu yıllarda, kendisinin, kabiliyetli öğrencisi Sami Necmeddin'i de beraberinde götürdüğü, eldeki belgelerden anlaşılacaktır. Hangi tarihler arasında yapıldığını tam olarak belirleyemediğimiz bu döneme âit çalışmaları, aldığı örnekler ve gördüklerini not ettiği, henüz 19 yaşında olan bir genç için çok önemlidir. Mesela, tamire muhtaç bir ruganî Şehnâme kabı hakkında –ebâdî, deseni ve motifleri ile- hocasının ağzından; eserin sanat değeri kayda geçirilmiştir.

Sami Necmeddin'in kaydetmiş olduğu 27 Ocak 1930 tarihli bir belgede Bahaddin Efendi'nin daha evvel de Şehnâme kabı tamir ettiğini belirterek hocasının bu eser hakkındaki fikirlerini mükemmelen aksettirmiş, kendi el yazısıyla 32,5 x 16,5 cm ebadındaki desenin arkasına şu notu yazmıştır:

Bahaddin Efendi, bu kabdan daha nefis kablarm olduğunu söylüyor. Daha evvel tâmir ettiği Şehnâme, minyatür itibâriyle gâyet yüksekmiş ve kabı da lâke imiş. Bu kabın içi gayet güzel oymadır; tâmire muhtaç bir halde bulunmaktadı. Kabın bir nümunesini almakla iktifâ ettik. Altınlar hiç bozulmamış. Hayvanâtın altınları aşınmış. Gayet güzel bir kab. İçerideki oymalar gayet muntazam. Büyük bir ihtimalle kalıbla oyulmuş olacaktır.

Tâmir işleri devam ederken, Bahaddin Efendi hastalandığı için arkadaşı Necmeddin Okyay, ücreti Bahaddin Efendi'ye verilmek üzere, onun yerine tâmir işlerini yürütmüş, vefatından sonra da, başlanan işleri tamamlamıştır.

Sami Necmeddin'in kitap sanatları tarihine kazandırdığı bir diğer mühim çalışma da, babasının tavsiyesi üzerine,

Bahaddin Efendi'den aldığı dersler sırasında, tezhib ve cild sanatıyla ilgili olarak onun kullandığı eski istilâh ve tabirleri tesbit etmesidir. Nesilden nesile devam edegelen ve yazıya geçirilmemiş olan pek çok deyim, böylece doğru şekliyle günümüze ulaşabilmiştir.

Eskizlerinin kenarına koyduğu notlar yardımıyla bulabildiğimiz eserlerinden bazıları şunlardır:

Kuşlu Pano (Görsel 6). İki renk altınla tarama halkârî üslûbunda işlediği bu eseri için Sami'nin çeşitli eskizler hazırladığı bilinmektedir. Türkp petrol Vakfı koleksiyonunda muhafaza edilmekte olup imzalıdır.

Es'ad Fuad Tugay (1884 -1973) için Hacı Kâmil Akdik'in (1861-1941) yazdığı Enâm-ı Şerif'in bezemesi -1931 (Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Y. 298);

Neyzen Emin Yazıcı'nın (1883-1945) kıt'a bezemesi-1933 (Görsel 7) Kıt'anın çerçevesi de deri üzerine kalıp basma tekniği ile hazırlanmış olup Türkp petrol Vakfı koleksiyonundadır.

Deri oyuyla iki takım kitap kabı ve bir para cüzdanı (Türkp petrol Vakfı, 57 ve 114, 115, 123);

Tantâvizâde İzzet Bey için Enâm-ı Şerif bezemesi;

Kâmil Akdik tarafından Mısır'a götürülen bir yazının bezemesi-1931;

Şeyh Hamdullah'ın (1429-1520) küçük boy mushafının hâtime sayfası tezhibi (O vakitler Necmeddin Okyay koleksiyonunda iken 1960'da Topkapı Sarayı Müzesi Kütp. intikâl eden bu bezeme, mushafın daha evvelki tezhib özellikleri muhafaza edilerek, aynı yolda yapılmış olup böylece eserde bezeme bütünlüğü korunmuştur, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, YY. 913).

Elimize geçen diğer örneklerden; deri oyu denemeleri, farklı rугanî çalışmaları ve iğneli kalıplar halinde çeşitli çiçek demetleri; ayrıca, 12 x 22 cm.lik küçük bir ebrû teknesinde birçok ebrû denemeleri yaptığı bilinmektedir (Derman, 1977, s. 48) (Görsel 8). Yine o yıllarındaki notlarından, gülcülük mesleğinde de babasına yardımcı olduğu anlaşılıyor.

Görsel 6
Kuşlu pano

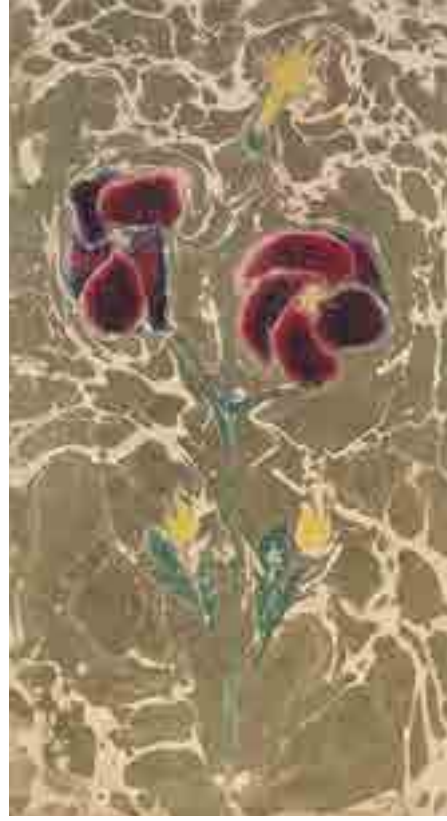
Görsel 7
Neyzen Emin Yazıcı'nın kıt'a bezemesi

Müzeler Müdürü Halil Edhem Eldem'in (1861-1938) ısrarlı tâkibi ile 1931 yılında mezun olduğu Şark Tezyinî Sanatlar Mektebi'ne 26 Mayıs 1932'da minyatür muallimi olarak tâyin edilen Sami Necmeddin, bundan bir yıl sonra yanlış tedâvi neticesinde oluşan peritonitten kurtulamayarak henüz 22 yaşındayken, 12 Haziran 1933 tarihinde vefat etmiş ve Karacaahmed mezarlığına defnedilmiştir.

Sanatkârımızın, eserlerini "Sami Necmeddin" ismiyle imzaladığı ve bu hususta istif denemeleri yaptığı, kendisinden kalan örneklerden anlaşılmaktadır. Vefatı, 1934'deki soyadı kanunundan evvel olduğu için, Sami Okyay olarak tanıtılması karışıklık doğurmaktadır. Eğer bir yıl daha yaşasaydı, o da Okyay soyadını kazanmış olacaktı.

Sami Necmeddin'in kısa süren sanat hayatı, tezhib sanatı için çok önem taşımaktadır. Zira birçok yeniliğin ve klasik kurallara dönüşün başlangıcını bu yıllarda bulmaktayız. Necmeddin Okyay, oğlu Sami'de gerçekleştiremediği

Görsel 8
Çeşitli ebru denemeleri.

Görsel 9
Bârekallah
levhası.

“tezhilde klasiğe dönüş” uygulamasını, muallim olarak bulunduğu Güzel Sanatlar Akademisi’ndeki iki yetenekli talebe üzerinde teksif etmiş; 1940’lı yıllarda yetişen Rikkat Kunt (1903-1986) ve Muhsin Demironat (1907-1983) bu konuda merhum Sami’nin ruhunu şâd etmişlerdir. Yazımı, Necmeddin Efendi’nin Bârekallah levhasına Sami Necmeddin’in uyguladığı ruganî bezemeyle bitiriyorum (Görsel 9).

Kaynakça

Derman, M. U. (1977). *Türk Sanatında Ebru*. İstanbul: Akbank.

Mazıoğlu, H. (1987). *Ahmet Remzi Akyürek ve Şiirleri*. Ankara.

“Hezârfen Hattat Necmeddin Okyay’ın Sanatkâr Oğulları”, Uluslararası 5. Üsküdar Sempozyumu: (V: 01-05 Kasım 2007: İstanbul) Bildiriler II. İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 2008. c.2, s.149-160.

Derman, M. U. (2011). *Toygar Tepesindeki Ev. Ömrümün Bereketi: 1* (s. 380-397). İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.